

"BABY BOOM" GENERACIJE NA PRAGU PENZIONISANJA

*Jelena STOJILKOVIĆ**

Cilj rada je sagledavanje uticaja brojčano obimnije "baby boom" generacije nastale posle Drugog svetskog rata na penzionisanje u našoj zemlji, kao i istorijskih uzroka i posledica koje oblikuju trenutne i buduće trendove, koristeći demografske pokazatelje. Da bi se objasnio uticaj "baby boom" generacije na strukturu penzionera, pošlo se od starosno-polne strukture "baby boomera", dok je poseban osvrt na ekonomskoj strukturi "baby boom" generacije. Kao metod za dimenzioniranje budućeg kretanja broja penzionera, upotrebljen je pokazatelj o očekivanom trajanju života i projekcije stanovništva. Na osnovu podataka iz popisa i statistike PIO fonda, može se zaključiti da trenutni broj penzionera, iako značajan, neće biti i konačan. Naime, sa skorim sticanjem prava na starosnu penziju, "baby boom" generacija će gotovo sigurno uticati na povećanje broja penzionera, odnosno smanjenje broja radno sposobnog stanovništva. Disbalans koji postoji u obimu petogodišnje starosne grupe, koja ulazi u radno sposobno doba i koja bi trebalo da na neki način "zameni" generaciju koja izlazi iz njega tj. "baby boom" generaciju, jeste značajan, što je vidljivo na starosno-polnoj piramidi današnje i projektovane populacije. Alarmiranje javnosti, kao i određeno pripremanje na ovaj nagli prelaz je neophodno, kako ne bi bilo dramatičnih posledica. Problem velikog broja penzionera se mora rešavati integralnim merama. Nizak fertilitet, koji je zapravo uzrok povećanja udela penzionera u ukupnom stanovništvu se takođe ne sme posmatrati izolovano, već mora postojati svest o uzročno-posledičnim odnosima među ovim fenomenima.

Ključne reči: "baby boom" generacija, penzionisanje, starosna struktura penzionera, polna struktura penzionera, projekcije radno sposobnog stanovništva

Uzajamno delovanje faktora koji utiču na nivo stopa fertiliteta i mortaliteta oblikovalo je različite fenomene koji su izučavani u demografskoj nauci, uključujući pojavu kompenzacionog perioda, kada posle povećane smrtnosti kao posledice ratnih gubitaka, epidemija ili kriza, dolazi do povećanja fertiliteta kako bi se nadoknadilo stanovništvo koje je izgubljeno. Prošli vek su obeležila dva svetska rata, praćena velikim brojem žrtava, ali i periodom nadoknade, gde je posle Drugog svetskog rata došlo do formiranja posebne – *baby boom* generacije sa svojevrsnim društvenim identitetom. Generacija je nešto više od kohorte, to je kohorta koju čini kulturni identitet i kao takav,

* Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu.

kolektiv ima društveni značaj. Odlučujući faktor u formiranju generacija su procesi koji se odigravaju u društvu tokom određenih godina u posmatranoj grupi stanovništva. Američki demograf Ričard Isterlin je razvio tezu "pretrpane generacije" koja je sugerisala da će velike generacije doživeti negativne posledice po pitanju njihovog blagostanja. Velike kohorte pate zbog nedostataka mogućnosti na poljima kao što je obrazovanje, tržište rada i usluge. Međutim, boomeri su i "srećna generacija" zato što su živeli tokom posleratnog ekonomskog buma kada je standard života naglo skočio (Karisto, 2007). *Baby boom* generacija je zahtevala povećane resurse po pitanju dečije hrane i oćeće tokom pedesetih, školskog inventara tokom šezdesetih, uticala je na povećanu ponudu radne snage i povećanu potražnju za stanovima tokom sedamdesetih godina, da bi danas njihova generacija bila obeležena kao izazov za održivost penzionog sistema u svetu, ali i kod nas.

Razvijene zemlje su već veterani po pitanju penzionih sistema, ali se kod njih javljaju potrebe za reformama, jer trenutni demografski trendovi ne idu u korist ni zaposlenima ni penzionerima, za razliku od situacije od pre tridesetak godina kada je odnos broja aktivnih i neaktivnih bio značajno pogodniji, kao posledica radno sposobno brojnijih generacija i malog broja penzionera. Danas je situacija značajno drugačija, jer je usled dugoročnih promena u reprodukciji stanovništva, odnos ove dve krucijalne kategorije za ekonomsku stabilnost bitno izmenjen. *Baby boom* generacije su na pragu penzionisanja, a s obzirom na njihovu brojnost, kao i značajan stepen ekonomske aktivnosti date generacije, može se očekivati nagli porast broja penzionera u dolednoj budućnosti. Glavni razlog za zabrinutost je posledica neusklađenosti između broja penzionera i lica koja obavljaju zanimanje, odnosno zaposlenih. Taj odnos je davno prošao održivu fazu koja je podrazumevala više od tri zaposlena stanovnika na jednog penzionera, da bi danas broj zaposlenih bio nešto veći od broja penzionera.

U Srbiji su postojala tri fonda osiguranika (zaposlenih, poljoprivrednika i samostalnih delatnosti) do januara 2008. godine kada su fondovi konsolidovani. Fond zaposlenih je najobimniji penzioni fond. Prema podacima za 2009. godinu, od ukupnog broja penzionera 83% su iz fonda zaposlenih, 3% su iz fonda samostalnih delatnosti i 14% su poljoprivredni penzioneri. Dinamika između njihovih udela se sigurno menjala, jer je za vreme socijalizma privatni sektor bio slabo razvijen, a poljoprivrednici nisu prepoznavali penziono osiguranje kao neophodno, tako da je udeo penzionera iz fonda zaposlenih u prošlosti najverovanije bio i veći, pa se svaka aproksimacija o specifičnostima penzionera na osnovu fonda zaposlenih može uzeti kao opravdana. Postoje tri kategorije penzionera: starosni penzioneri – koji su bili u radnom odnosu i plaćali doprinos fondu za penzijsko osiguranje i potrebno je da predu određeni starosni limit kako bi

dobili pravo na penziju, invalidski penzioneri – koji dobijaju penziju nezavisno od starosti, a na osnovu svog zdravstvenog stanja, i porodični penzioneri – najčešće deca kojoj je umro roditelj, a koja se školuju, udovice ili udovci, ako ih je umrli supružnik izdržavao.

Baby boom generacija u našoj zemlji

Optimistički duh, samoupravljanje i entuzijazam posleratne obnove stvorili su generaciju koja se razlikovala po mnogim karakteristikama od prethodnih, kao prva generacija koja nije živela u siromaštvu, jer je životni standard rastao vrlo brzo posle rata. *Baby boomeri* su specifična generacija po mnogim kriterijumima, ali u demografskom smislu najbitnija je činjenica da su oni brojniji u odnosu na kohorte rođene pre i posle njih. Dok se u američkoj literaturi *baby boom* generacija deli na one rođene od 1946. do 1954. godine, odnosno rane *baby boomere* i one rođene u periodu od 1955. do 1964. godine tj. kasne *baby boomere*, u srpskoj literaturi ne postoji konsenzus po pitanju početka i završetka *baby boom* perioda. Na osnovu kretanja stope nataliteta i broja živorođenih ne bi bilo pogrešno reći da su deo generacije *baby boomera* svi oni rođeni od 1947. godine do 1957. godine, jer je to godina posle koje imamo stabilnije kretanje spomenutih pokazatelja. U prilog ovome ide analiza polne i starosne strukture

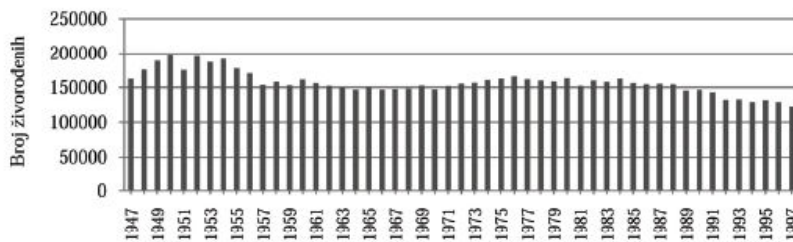
Izvor: Demografska statistika 2002-2003. (RZS, 2006).

Napomena: Za 1947, 1948 i 1949. godinu statistika je publikovala samo prethodne rezultate. Poslednji publikovani podaci o prirodnom kretanju na Kosovu i Metohiji su za 1997. god.

stanovništva Gorana Peneva (Penev, 2006), jer je u popisu 2002. godine "izuzetak starosna grupa 45-49 godina, rođenih od 1952/1953. do 1956/1957. tj. u vreme posleratnog *baby boom* perioda, koji se odlikovao relativno visokim stopama nataliteta koje su iznosile preko 20%".

Stope nataliteta na Kosovu i Metohiji posle Drugog svetskog rata su dostizale i 46‰ u 1950. godini, a u periodu od 1947. godine do 1957. godine i u Centralnoj Srbiji i Vojvodini su bile iznad 20‰ (grafikon 1a). Sličan trend je prisutan i u kretanju stope ukupnog fertiliteta, koja je sredinom prošlog veka iznosila 3,49 deteta po ženi, da bi pokazala trend opadanja, pa je 1956. godine iznosila 2,67, a sledeće godine bila 2,38 deteta po ženi.

Grafikon 1b.
Broj živorođenih u Republici Srbiji, 1947– 1997.

Izvor: Demografska statistika 2002-2003. (RZS, 2006).

Napomena: Za 1947, 1948 i 1949. godinu statistika je publikovala samo prethodne rezultate.

Poslednji publikovani podaci o prirodnom kretanju na Kosovu i Metohiji su za 1997. god.

Prve žene *baby boomerke* su već stekle pravo na starosnu penziju, dok se muškarci *baby boomeri* nalaze na nekoliko godina od zakonskog odlaska u penziju, kada se može očekivati povećan broj penzionera iz prvenstveno demografskih razloga. Uz to, upravo generacije *baby boomera* su bile one koje su vrlo snažno uticale na penzioni sistem pre tridesetak godina, kada je ekonomija bila u zamahu, veliki broj radnika omogućavao plaćanje relativno malih doprinosa, a mali broj penzionera primao visoke penzije. Tada je zapravo nastao mit o nefundiranom državnom penzionom sistemu gde se ni iz čega dobijalo mnogo, odnosno "pay as you go" sistemu, koji je i danas aktuelan.

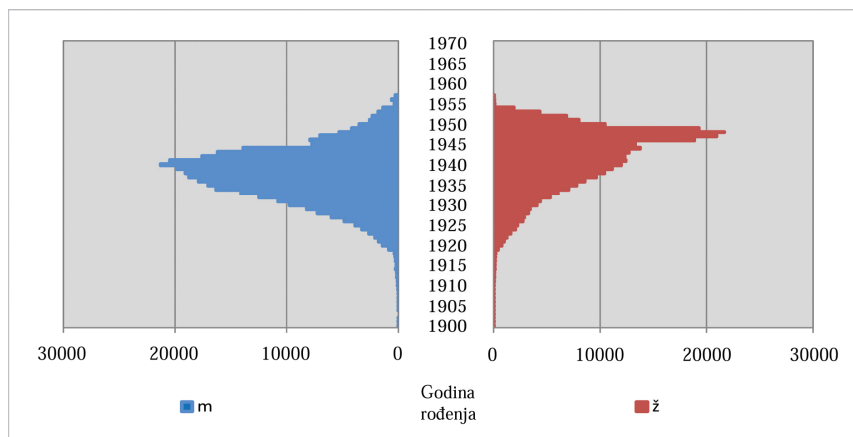
Uticaj *baby boom* generacije na starosno-polni sastav penzionera

Demografi koji su pisali o razvoju stanovništva između dva svetska rata su bili uvereni da će fertilitet ispod nivoa obnavljanja populacije ostati dugoročno takav i može se reći da su bili u pravu u smislu da je *baby boom* u stvari bio relativno mali i trenutni prekid u procesu sekularnog opadanja fertiliteta, iako zapravo ima dugoročne i vrlo bitne posledice (Van Bavel, 2008). Simultano opadanje stope nataliteta i stope ukupnog fertiliteta ispod granice potrebne za obnavljanje stanovništva uticali su na smanjenje obima

svake sledeće generacije i doveli su do starenja stanovništva "od baze" piramide. Stopa ukupnog fertiliteta je bila ispod teorijske vrednosti za obnavljanje stanovništva od sredine šezdesetih, dakle i pre nego što su generacije *baby boomerki* ušle u reproduktivni period. Ove brojnije generacije su "kratkoročno" uticale na povećanje stanovništva, jer nisu reprodukovale svoj obim u značajnoj meri. Tokom osamdesetih, kada je očekivana "eho" generacija, kao posledica većeg populacionog obima *baby boomera*, primećen je porast, ali nedovoljan da bi uticao na prosto obnavljanje cele populacije. *Baby boomeri* su uticali i na starenje stanovništva i "sa vrha" starosne piramide kao posledica produženja očekivanog trajanja života.

U analizi starosne strukture prema popisu iz 2002. godine, Penev (2006) zapaža da se piramida postepeno širi ka svom središnjem delu i da maksimalnu širinu dostiže kod kohorti starih 45 do 53 godine kod kojih je svaka kohorta brojnija od 110 hiljada lica, odnosno kod generacija rođenih između 1948/1949. i 1956/1957. godine. Prema popisu iz 2002. godine, *baby boom* generacija, odnosno stanovništvo starosti 45 do 53 godine je brojilo 1087139, odnosno 14,49% ukupnog stanovništva. Međutim, u daljoj analizi će se zbog nepostojanja odgovarajuće statističke građe izučavati dve petogodišnje starosne grupe koje su 2002. godine imale od 45 do 54 godina.

Grafikon 2.
Starosno polna piramida starosnih penzionera. Srbija, 2007. godina

Izvor: PIO (2008), fond zaposlenih.

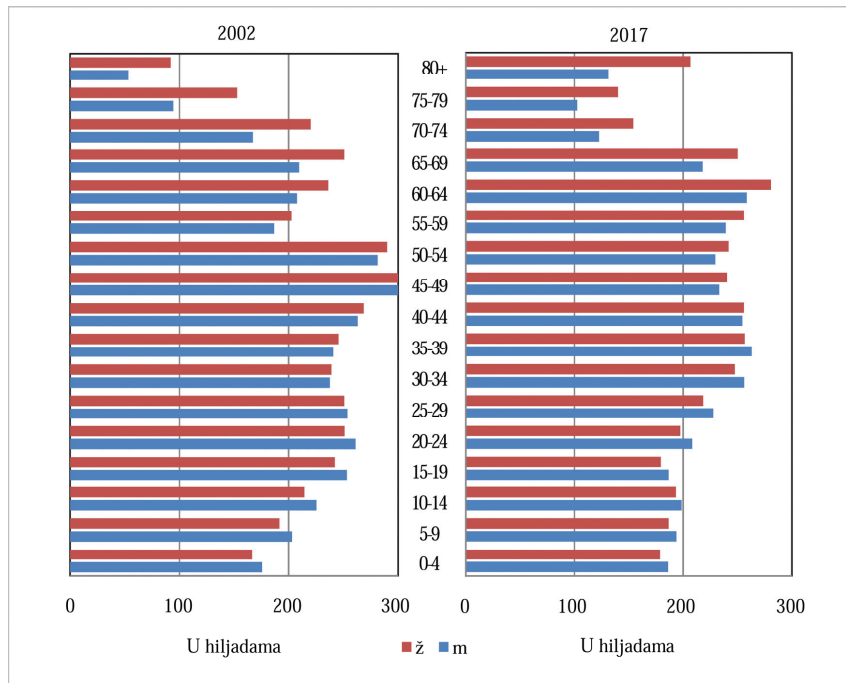
Dinamika nesrazmernog odnosa između broja muškaraca i žena (grafikon 2) koji su ostvarili pravo na starosnu penziju najbolje se uočava na piramidi starosnih penzionera, što oslikava dugoročnu transformaciju radne snage u

našoj zemlji. Nagli porast žena starosnih penzionera (sa 13.291 rođenih 1945. godine, na 21.645 rođenih 1948. godine prema podacima PIO fonda zaposlenih za 2007. godinu) jasno pokazuje da su žene *baby boomeri* bile ekonomski aktivnije u odnosu na prethodnu generaciju žena rođenih za vreme ekonomske krize između dva svetska rata i u toku Drugog svetskog rata. Uostalom, od ukupnog broja žena koje su koristile pravo na starosnu penziju fonda PIO zaposlenih 2007. godine, čak jedna trećina su bile pripadnice *baby boom* generacije. Struktura starosnih penzionera koji su rođeni pre 1941. godine pokazuje izrazit polni disbalans u korist muškaraca. Razloge treba tražiti u vekovnom kulturnom obrazcu gde je muškarac viđen kao hranitelj porodice, a žena kao domaćica koja se brine o deci. Sveopšta transformacija društva posle Drugog svetskog rata, praćena stihijskim migracijama usmerenim ka gradu usled agrarne prenaseljenosti, uvođenje obaveznog školovanja koje je značajno redukovalo dečiji rad, otvaranje novih radnih mesta pogodnih za žensku radnu snagu, doveli su do preobražaja tradicionalnih rodni uloga. Postepeni, a zatim sa generacijama *baby boomerki*, nagli porast broja penzionerki, stavljen u kontekst izmenjenog posleratnog društvenog miljea, jasno oslikava posledice demografskih i ekonomskih promena.

Da bi se shvatile razmere problema starenja i očekivanog pritiska *baby boom* generacija na penzioni sistem, metod koji će biti u upotrebi su projekcije stanovništva, preuzete sa sajta Republičkog zavoda za statistiku. Starosno polna piramida je svojevrsno ogledalo istorijskih procesa koji su uticali na starosnu i polnu strukturu u određenom društvu. Generacije dva kompenzaciona perioda, jednog posle Prvog svetskog rata, a drugog posle Drugog svetskog rata (s tim što je drugi izraženiji, jer je nastao kasnije), su uočljive na piramidi na osnovu podataka iz popisa 2002. godine. Biološki procesi su uticali da generacija rođena posle Prvog svetskog rata bude manje izražena, kao posledica umiranja starih generacija, ali je i dalje primetno ispupčenje u starosti 65-74. Dokaz da su *baby boom* generacije brojnije od starosnih kohorti rođenih pre i posle nje je uočljiv na starosnoj piramidi. Jedina grupa koja broji više od 300.000 muškaraca i žena jeste starosna grupa od 45 do 49 godina, odnosno rođeni od 1952. do 1957. godine, dok joj je 5 godina starija kohorta muškaraca i žena brojčano slična. Jasan usek na piramidi se primećuje kod kohorte rođene za vreme Drugog svetskog rata (rođeni 1942/1947 su za trećinu manja grupa u odnosu na one rođene 1948/1952). Prema srednjoj varijanti projekcija Republičkog zavoda za statistiku, 2017. godine (grafikon 3) će *baby boomeri* i dalje biti jedna od najbrojnijih kohorti, zajedno sa "eho" generacijom, koja je rođena osamdesetih godina, odnosno deo *baby boomer*a. Starosna piramida u našoj zemlji se odlikuje suženom osnovom, što je posledica niskog nivoa

rađanja i proširenim vrhom, kao posledice produžetka očekivanog trajanja života, a date tendencije će se prema projekcijama samo intenzivirati u budućnosti, pa se očekuje dalje sužavanje baze piramide, odnosno dalje proširenje njenog vrha. Demografska zakonitost da žene žive duže od muškaraca je uočljiva na projektovanoj piramidi, tako da će proces fenimizacije zahvatiti *baby boomere* u značajnoj meri. Uz to, brojnost *baby boomera* će dovesti do "podmlađivanja" starog stanovništva, odnosno povećanog broja "mladih" u starijem stanovništvu od 65 godina, pa će i proces senilizacije biti neminovan.

Grafikon 3.
Stanovništvo prema starosti i polu 2002. i projekcija za 2017. godinu

Izvor: Popis stanovništva 2002. god., knjiga 2 (RZS, 2003) i sajt RZS (www.stat.gov.rs).

Iako je prvi penzioni zakon u našoj zemlji napisan 1850. godine, istorija penzionisanja se primarno vezuje za muški deo populacije, prvenstveno zbog niske ekonomske aktivnosti žena sve do druge polovine XX veka, kada su usled društveno-ekonomskog razvoja stvoreni uslovi za zapošljavanje žena prvenstveno u nepoljoprivrednim delatnostima. Žene su pravo na penziju ostvarivale najčešće kao porodični penzioneri, odnosno kao pravo koje im

pripada posle smrti supruga koji ih je izdržavao. Čak 83% porodičnih penzionera u 2007. godini su bile žene, dok podatak o srodstvu korisnika porodične penzije samo potvrđuje njihovu dominaciju, jer su od ukupnog broja porodičnih penzionera 81% udovice. Ilustrativno je uporediti starosnu strukturu žena koje koriste pravo na porodičnu penziju i žena koje su starosni penzioneri, odnosno koje su u toku svog radnog veka "zaradile" penziju uplaćivanjem dopinosa. Trendovi u brojnosti starosnih i porodičnih penzionera ženskog roda potvrđuju hipotezu da su žene *baby boomeri* prva generacija koja je uticala na proces feminizacije radne snage, odnosno značajno povećan udeo žena koje su obavljale plaćeno zanimanje. Dok se broj žena udovica sa starošću povećava, broj žena starosnih penzionera se smanjuje, što je posledica posleratnog ekonomskog uzleta koji je usled deruralizacije i deagrarizacije doveo do otvaranja velikog broja radnih mesta, uvođenja obaveznog osmogodišnjeg obrazovanja i naglog povećanja zapošljavanja žena, koje su u socijalističkom društvu imale vrlo visoke stope aktivnosti u odnosu na kapitalističke zapadne zemlje. Prema Wertheimer-Baletić (1973), istočnoevropske socijalističke zemlje su imale najviše stope ekonomske aktivnosti žena, gde je distribucija imala oblik unimodalne krive, što je posledica politike zaposlenosti koja je podrazumevala kontinuiranu radnu karijeru žene bez obzira na bračno stanje i broj dece, što je ekonomski uslovljeno, jer je dohodak zaposlene žene bio značajan doprinos životnom standardu porodice. Drugačije okolnosti i uslovi u kojima su živele i radile *baby boomerke* utiče na to da će one oblikovati novi "penzijski model", jer će svoje beneficije sticati isto kao i muškarci, i to prvi put u značajnom broju, za razliku od njihovih majki, koje su ostavši udovice sticale pravo na penziju.

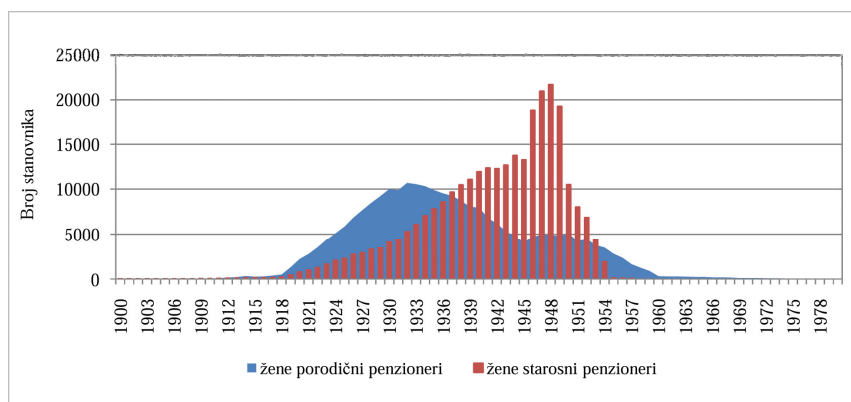
Za vreme socijalizma, našu zemlju je odlikovala vrlo visoka socijalna sigurnost zaposlenih bez obzira na rezultate rada, dok su sredstva za isplatu delom obezbeđivana od inostranih kredita. U proteklih nekoliko decenija, osim individualnog rada poljoprivrednika, svi ostali oblici radnog angažovanja bili su radni odnos, ili su svedeni na radni odnos, što je značilo da je skoro svima koji se zapošljavaju obezbeđeno socijalno osiguranje (Marković, 2004). Kao posledica širokog obuhvata socijalnim osiguranjem može se očekivati veliki broj budućih penzionera koji su uplaćivanjem doprinosa u penzijsko invalidski fond stekli zakonsko pravo na penzionisanje kada pređu propisan starosni limit. Pošto je *baby boom* generacija svoj radni vek provela u socijalističkom uređenju, prve žene *baby boomeri* su otišle u penziju 2008. godine, dok će prvi muškarci iz *baby boom* generacije steći pravo za odlazak u starosnu penziju 2013. godine.

Baby boom generacija je od svog nastanka definisala jedinstvene istorijske i demografske procese, pa se sa pravom očekuje da će i u budućnosti ova

generacija imati uticaj na mnoge tendencije u društvu. Može se reći da *baby boomeri* utiču na demografsku ravnotežu kada je u pitanju ukupan broj stanovnika, jer će prema projekcijama UN-a, počev od 2020. godine u razvijenim zemljama doći do negativnog predznaka ispred stope prirodnog rasta populacije, čemu će dominantno doprineti Evropa, gde jedino Severna Evropa neće beležiti opadanje broja stanovnika (UN, 2009: 21). Tada se očekuje i smanjenje broja *baby boomera* pod uticajem mortaliteta, pa će u razvijenom delu sveta opadanje broja generacija rođenih posle Drugog svetskog rata najverovatnije označiti i opadanje ukupnog broja stanovnika. Udeo *baby boomera* u ukupnom stanovništvu naše zemlje će lagano opadati, prema srednjoj varijanti projekcija Republičkog zavoda za statistiku, njihov udeo će pasti na 12% u 2022. godini, da bi 2027. godine moglo da se očekuje da njihov relativni udeo bude oko 10% projektovane populacije.

Grafikon 4.

Starosna struktura žena starosnih i porodičnih penzionera. Srbija, 2007. godina

Izvor: Kao za grafikon 2.

Bitno je zapaziti da je produženje očekivanog trajanje života koincidiralo sa formiranjem *baby boom* generacije. Sa povećanjem ovog pokazatelja, povećavaće se i broj penzionera, pogotovo starosnih, kojih i danas ima najviše. Sa trenutnim sistemom finansiranja, biće sve teže materijalno obezbediti rastući broj neaktivnog stanovništva koje je redovno u toku svog radnog veka plaćalo doprinose. Osim opšteg produženja očekivanog trajanja života, koje je često rezultat smanjenja mortaliteta odojčadi, raste i očekivano trajanje života stanovništva koje je starije od 60, odnosno 65 godina. Čak bi bilo realno pretpostaviti da će se u skoroj budućnosti sve više koristiti taj pokazatelj, koji bi se mogao nazvati i očekivano trajanje života starosnih penzionera.

U našoj zemlji je sredovečno i staro stanovništvo imalo znatno nepovoljnije tendencije mortaliteta u odnosu na mlado stanovništvo, izrazitije počev od sedamdesetih, posebno kod muškaraca. Očekivano trajanje života za lica starija od 65 godina raslo je mnogo sporije nego za odojčad. Izuzetak je period osamdesetih kada je srednje trajanje života starih 65 godina imalo za

Tabela 1.
Očekivano trajanje života *baby boomera*

Starost	Ukupno	Muškarci	Žene
45	29,66	27,49	31,76
46	28,77	26,63	30,85
47	27,90	25,78	29,94
48	27,03	24,94	29,04
49	26,17	24,12	28,15
50	25,33	23,30	27,26
51	24,49	22,51	26,38
52	23,67	21,72	25,50
53	22,85	20,96	24,63
54	22,05	20,20	23,77

Izvor: Detaljne tablice mortaliteta, RZS, 2001-2003.

oba pola nešto brži tempo porasta. Devedesete su ponovo nepovoljnije za staro stanovništvo, ovoga puta posebno za žensko, kod koga je zabeleženo i malo smanjenje ovog pokazatelja. Iako sve mogućnosti za smanjenje smrtnosti i kod mladih nisu iskorišćene, posebno kod odojčadi, redukcija mortaliteta starih jeste šansa za porast dužine života (Radivojević, 2002).

Uticaj *baby boomera* na ekonomsku strukturu

Osim svoje važnosti za izučavanje starosne strukture stanovništva zbog svoje brojnosti, *baby boom* generacija je značajna i za objašnjenje procesa koji su se dešavali u ekonomskim strukturama. Njen obim je uticao na formiranje radnog kontingenta od početka šezdesetih godina, kao i na ponudu radne snage i posledično na broj zaposlenih. Brojčano najdmoćnije generacije *baby boomera* koje su ušle u svoje radno sposobno doba stvorile su povećan broj radne snage koja je tražila posao. Dok je logično zaključiti da su svojom brojnošću doveli do povećanja nezaposlenosti, realnost je da su *baby boomeri* omogućili otvaranje novih radnih mesta kako bi se zadovoljile rastuće potrebe upravo *baby boomera*, što je dovelo do progresivnog ekonomskog rasta sedamdesetih godina u svetu i u našoj zemlji. Poslednji popis koji pokazuje porast radnog kontingenta je onaj iz 1981. godine, što govori o opadanju broja radno sposobnih nakon ulaska cele *baby boom*

generacije u broj stanovnika koji čine radni kontingent, odnosno procesa starenja stanovništva sa baze i sa vrha piramide, gde je smanjen udeo mladih generacija koje ulaze u radni kontingent, a povećan broj starih usled produžetka očekivnog trajanja života. Za razliku od radnog kontingenta koji se transformiše pod uticajem demografskih faktora, promene u radnoj snazi oslikavaju i socioekonomske uticaje. Primetan pad aktivnog stanovništva takođe se desio nakon 1981. godine, a osetno je i smanjenje iskorišćenosti muškog radnog kontingenta.

Ekonomski aktivno stanovništvo je iskazivalo trend kontinuiranog rasta od 1953. do 1981. godine dok je u poslednjih tridesetak godina njegov broj u laganom opadanju. Ekonomska kategorija stanovništva koja je zabeležila najintenzivniji rast jesu lica sa ličnim prihodom, čiji je udeo u poslednjih pola veka povećan sa 2,9% u 1953. na 20,2% u 2002. godini. Ono što je posebno interesantno je da su penzioneri zastupljeni sa čak 94,4% u kategoriji lica sa ličnim prihodom (Penev, 2006).

Tabela 2.
Ekonomska struktura *baby boomera* (%). Srbija, 2002. godina

Starost	Aktivno stanovništvo		Izdržavano stanovništvo		Lica sa ličnim prihodom	
	muško	žensko	muško	žensko	muško	žensko
45	38,54	46,29	2,62	2,25	9,23	0,89
46	37,48	46,28	3,19	2,50	9,44	0,93
47	36,52	45,89	3,71	2,95	9,80	0,94
48	35,49	45,72	4,48	3,47	9,77	0,91
49	34,37	44,54	5,32	4,08	10,56	0,97
50	33,46	44,12	6,23	4,81	10,32	0,92
51	32,13	42,34	7,61	5,86	10,92	1,01
52	30,14	41,15	9,45	6,98	11,11	1,05
53	27,99	39,61	11,53	8,10	11,56	1,10
54	24,97	38,50	14,20	9,15	12,00	1,09

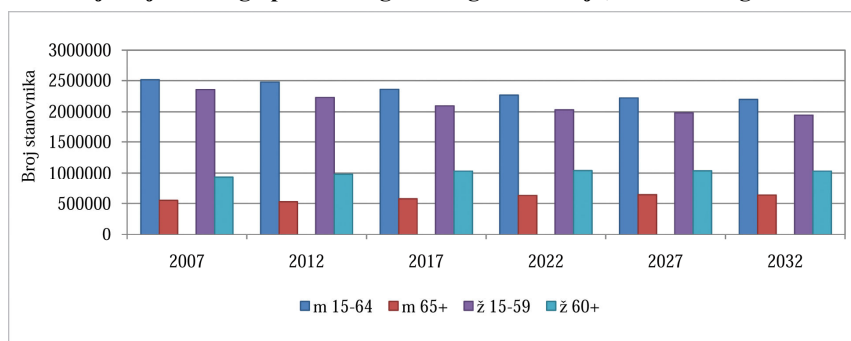
Izvor: Popis stanovništva 2002, RZS. Aktivnost i pol.

Udeo ekonomski aktivnih muškaraca koji su rođeni za vreme *baby boom* perioda opada sa njihovom starošću, odnosno najveći udeo onih koji su imali 45 godina prema popisu iz 2002. godine (38,5% ekonomski aktivnih) pada na 24,9% aktivnih muškaraca koji su bili stari 54 godine. Kada je u pitanju udeo ženskog aktivnog stanovništva u ukupnom stanovništvu određene starosti, taj udeo ima isti trend opadanja kao kod muškaraca, ali treba dodati da je udeo žena veći, odnosno da je više žena *baby boomera* koje su ekonomski aktivne. Ako posmatramo izdržavano stanovništvo, udeo muškaraca i žena je skoro isti za mlađe starosne grupe, da bi se razlike

primećivale sa starošću. Ekonomska kategorija u koju spadaju i penzioneri, lica sa ličnim prihodom, ima vrlo nizak udeo žena, jer su u vreme popisa 2002. godine žene koje su rođene pre 1942. godine sticale zakonsko pravo na starosnu penziju, dakle pripadnice brojčano manjih kohorti. Ovaj udeo će se najverovatnije promeniti već u sledećem popisu.

Obim radno sposobnog stanovništva će se menjati u budućnosti, kao posledica odlazaka *baby boom* generacije u starosnu penziju. Kako će se ova promena odraziti na ekonomiju naše zemlje je posebno pitanje, ali razloga za pesimizam ima. Naime, broj muškaraca u radno sposobnom dobu prema projekcijama će početi da se smanjuje posle 2017. godine. Projektovana muška radna snaga za 2022. godinu biće manja za preko 125.000 stanovnika, što govori da će se radno sposobno stanovništvo "isprazniti" posle odlaska muških *baby boomera* u penziju. Pad broja žena će moći da se očekuje posle 2012. godine, pa će radno sposobni kontingent žena "izgubiti" oko 135.000 radnika do 2017. godine.

Grafikon 5.
Projekcija radnog i postradnog kontingenta. Srbija, 2007-2032. godina

Izvor: sajt Republičkog zavoda za statistiku

Prema projekcijama od 2007-2032, radni kontingent će biti u laganom opadanju, odnosno broj muškaraca i žena odgovarajuće starosti će se smanjivati, dok će se broj stanovnika starijih od 60 odnosno 65 godina konstantno povećavati (grafikon 5). Odlazak *baby boomera* u penziju i izlazak iz radno sposobnog kontingenta će neminovno stvoriti vakuum, jer će brojčano manje generacije ući u radno sposobno doba (otvoreno je pitanje kada će početi svoju radnu karijeru), dok će se naglo i u vrlo kratkom roku povećati broj stanovnika koji će biti stariji od 60 odnosno 65 godina, a većina njih će najverovatnije ostvariti pravo na penziju. Najbolji način da se sagledaju buduće implikacije jeste analizom starosne strukture koja se može očekivati u budućnosti. Na osnovu projekcija, poređenjem predradnog kontingenta, starosti do 14 godina, i postradnog, odnosno onog koje je izašlo

iz svog radno sposobnog doba, dakle žena starijih od 60 godina i muškaraca od 65 godina, jasna je diferencijacija nekih trendova. Naime, broj žena u predradnom kontingentu će od 2007. do 2032. godine opasti za 21%, isto toliko i muškaraca. Kod postradnog kontingenta doći će do povećanja broja muškaraca (5%) i broja žena (10%), što je zabrinjavajući trend, jer se očekuje i povećanje broja žena penzionera s obzirom na njihovu promenjenu ekonomsku funkciju u smislu povećanih stopa aktivnosti.

Tabela 3.

Projekcija ukupnog stanovništva po starosnim grupama. Srbija, 2007-2027.

Starost	2007	2012	2017	2022	2027
0-4	396060	380813	364729	347015	339660
5-9	370744	392325	380105	366983	350138
10-14	411852	366787	391786	383015	370847
15-19	453813	407116	366033	395042	387406
20-24	512180	447692	405945	370294	400724
25-29	528744	505469	446190	410144	376097
30-34	521484	522444	503459	448969	414309
35-39	488440	514599	519612	504880	451897
40-44	493375	480559	510248	518827	505436
45-49	531004	482923	473751	506348	516160
50-54	603043	515029	471420	465700	499124
55-59	559675	576064	494761	455835	452003
60-64	371602	521188	539277	465855	431259
65-69	391069	330915	468065	486912	423059
70-74	379024	323134	276944	394985	412882
75-79	287808	281776	242537	210739	303103
80+	235420	303249	337921	334222	316003

Izvor podataka: sajt Republičkog zavoda za statistiku.

Napomena: crveno obeženi brojevi predstavljaju generacije koje ulaze u radni kontingent i *baby boom* generaciju.

Ako bismo uporedili više varijanti projekcija, odnosno nisku, srednju i visoku, dobili bismo iste rezultate za očekivani broj *baby boomer*a, ali za različiti broj onih koji ulaze u radno sposobno doba. U svakom slučaju, disbalans koji postoji u obimu petogodišnje starosne grupe koja ulazi u radno sposobno doba i koja bi trebalo da na neki način "zamene" generaciju koja izlazi iz njega tj. *baby boom* generaciju, jeste značajan. Ta razlika je više od 115.000 kod žena i 50.000 kod muškaraca. Možda bolja grupa za poređenje

bi bila ona starosti 15-19 godina, jer je pod uticajem školovanja sve manje onih koji postaju ekonomski aktivni posle petnaeste godine, međutim, njihova brojnost je slična kao i kod onih starosti 10-14.

Posledice penzionisanja *baby boomera* će zasigurno biti primećene, a vrlo verovatno da će proizvesti potrese u funkcionisanju određenih segmenata društva. U stranoj literaturi se uveliko govori o "cunamiju" *baby boom* penzionera, pa mnoga preduzeća već sada strahuju zato što će izgubiti veliki broj radnika, tako da će neki vid radnog angažovanja jednog dela *baby boomera*, čak iako budu u penziji, biti sve verovatniji. U svakom slučaju, određeno prilagođavanje i reformisanje sistema penzionog osiguranja je neophodno i sprovedeno bi se i bez *baby booma*, uzimajući u obzir neverovatnu sličnost među starosnim piramidama predviđenim za 2050. godinu za Kinu, koja vodi politiku jednog deteta, Sjedinjene Američke Države, gde se dogodio *baby boom*, i Indiju, u kojoj se ništa od ovoga nije desilo. Glavni izvor finansijskih problema je činjenica da, i pored prilagođavanja porastu cena i zarada, tradicionalni sistem definisanih davanja ima statičan koncept, koji se ne prilagođava automatski demografskim trendovima, pa Barr (2009) za glavni uzrok penziona "krize" uzima neuspeh u prilagođavanju dugoročnim trendovima, kao što je produžetak životnog veka, pad nataliteta i raniji odlazak u penziju. On smatra da su spomenuti trendovi važniji od *baby booma* i rasta razmera penzionih sistema nakon Drugog svetskog rata, odnosno da bi se javio problem u isplati penzija sve i da nije bilo ovog populacionog fenomena. Ipak, *baby boom* generacija je jedinstvena pojava u demografskoj istoriji i njen uticaj, osim što je bio snažan u prošlosti, osećaće se i u budućnosti.

Zaključak

Trenutni stadijum demografske i ekonomske tranzicije u našoj zemlji doveo je do situacije da penzioneri postanu sve bitniji akteri društvenog i političkog života. *Baby boom* generacija je na pragu penzionisanja i s obzirom na svoju brojnost može samo povećati značaj penzionera u društvu. Trenutna brojnost penzionera, koja prevazilazi udeo mladih od 15 godina, može biti kočnica prosperitetu, jer se njihove potrebe značajno razlikuju od potreba mladih stanovnika. Starenje stanovništva, iako globalni fenomen, ima i imaće specifične efekte u pojedinačnim društvima. Kako će se neko društvo izboriti sa ovim problemom i da li će uspeti da iskoristi činjenicu da su stari ljudi (i penzioneri) danas zdraviji nego ikada ranije, kao i da su to ljudi sa velikim životnim i profesionalnim iskustvom koje i dalje može biti u funkciji društvenog razvoja, ostaje otvoreno pitanje. Oni su bili izuzetno bitan činilac razvoja naše zemlje u toku svoje radne karijere, uz to zdraviji su od

prethodne generacije, a veliki broj njih raspolaže znanjima i iskustvom koje je sticano godinama, pa kruto predviđanje budućih promena koje će proizvesti penzionisanje ove generacije nema opravdanja. "Podmlađivanje" penzionera *baby boom* generacijom će možda dovesti do novog, kvalitetnijeg načina života u starosti, koji će usvojiti i starije kohorte od njih. Nije isključeno da će određeni deo *baby boomer*a želeti da nastavi da radi iako ima pravo na penziju. *Baby boomer*i su bili drugačija generacija od ostalih, pa ne bi čudio i njihov drugačiji pristup procesu penzionisanja.

Brojni problemi koji su tokom devedesetih godina karakterisali našu privredu, uticali su na smanjenje broja zaposlenog stanovništva. Devedesetih godina kriza, sankcije, ratovi i informalni sektor uticali su na korenite promene u funkcionisanju države. Početkom novog milenijuma, zajedno sa demokratskim promenama, došlo je i do tranzicije, koja je podrazumevala privatizaciju i velika otpuštanja radnika, što je dodatno pogoršalo odnos broja zaposlenih, kojih je bilo sve manje, i broja penzionera, čiji se broj istovremeno povećavao. Progresivno smanjenje zaposlenih i povećanje penzionera značajno otežava funkcionisanje penzionog sistema, zasnovanog na transferu doprinosa ka penzijama. Deficit koji je nastao kao posledica podmiruje se budžetskim sredstvima, a povećanje broja penzionera kada brojnije generacije *baby boomer*a koje su bile zaposlene vrlo dugo steknu pravo na penziju tek će intenzivirati problem.

Osim starenja stanovništva, koje se često posmatra kao negativna tendencija kada je penzioni sistem u pitanju, odnosno njegova reforma, vrlo bitan demografski faktor koji će uticati na buduće (ne)održivo funkcionisanje socijalne zaštite jeste odlazak *baby boom* generacija u penziju. Može se reći da ova generacija ima istorijskog uticaja na skoro sve društvene strukture, jer je zahtevala povećane resurse na svim poljima, što će kulminirati povećanim izdacima za penzije. Projekcije stanovništva jasno pokazuju da će brojčano veća *baby boom* generacija uticati na "odliv" značajnog obima radno sposobnog stanovništva posle 2013. godine, kao i da ova generacija nije fikcija već zaista značajno brojnija grupa. Alarmiranje javnosti, kao i određeno pripremanje na ovaj nagli prelaz je neophodno, kako ne bi bilo dramatičnih posledica. Problem velikog broja penzionera se mora rešavati integralnim merama. Nizak fertilitet, koji je zapravo uzrok povećanja udela penzionera u ukupnom stanovništvu se takođe ne sme posmatrati izolovano, već mora postojati svest o uzročno-posledičnim odnosima među ovim fenomenima.

Literatura

- BARR, N. (2009). "Reforma penzija: Principi, analitičke greške i pravci javnih politika", dokument predstavljen na *Konferenciji o penzionim reformama u Srbiji*, 24-25. septembar (Beograd).
- FOND PIO (2008). *Godišnji izveštaj o korisnicima penzija* (Beograd: Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje).
- ĐURĐEV, B. (2001). *Osnovne tehnike u demografiji* (Novi Sad: Zmaj)
- KARISTO, A. (2007). "Finnish Baby Boomers and the Emergence of the Third Age", *International Journal of Ageing and Later Life*, 2 (2), pp. 91–108.
- KULJIĆ, T. (2007). "Problem generacija" – nastanak, sadržaj i aktuelnost ogleđa Karla Manhajma, *Sociologija*, god. XLIX, br. 3.
- MARKOVIĆ, A. (2004). "Novi zakon i penzijskom i invalidskom osiguranju", *Industrija* (Beograd: Ekonomski institut).
- MIJATOVIĆ, B., D. HIBER, (2008). *Kapitalizacija penzijskog osiguranja u Srbiji* (Beograd: Centar za liberalno demokratske studije).
- PENEV, G. (ured.) (2006). *Stanovništvo i domaćinstva prema popisu 2002*, (Beograd: Republički zavod za statistiku – Institut društvenih nauka/ Centar za demografska istraživanja – Društvo demografa Srbije).
- RADIOVOJEVIĆ, B. (2002). "Smanjenje smrtnosti starog stanovništva u Jugoslaviji – šansa za povećanje očekivanog trajanja života", *Stanovništvo*, god. XL, br.1-4.
- RZS (2003). *Popis stanovništva 2002. – Pol i starost, knjiga 2.* (Beograd: Republički zavod za statistiku).
- RZS (2005). *Popis stanovništva 2002. – Osnovni skupovi stanovništva, knjiga 16.* (Beograd: Republički zavod za statistiku).
- RZS (2006). *Demografska statistika 2002-2003.* (Beograd: Republički zavod za statistiku).
- RZS (2010). *Detaljne tablice mortaliteta za Republiku Srbiju 2001-2003.* (Beograd: Republički zavod za statistiku).
- UN (2009). *World Population Prospects: The 2008 Revision. Highlights* (New York: Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat).
- VAN BAVEL, J. (2008). "Subreplacement Fertility in the West before the Baby Boom. Current and Contemporary Perspectives", *Interface Demography Working Paper*, no.1.
<http://www.vub.ac.be/SOCO/demo/papersonline/IDWP2008-1.pdf>.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, A. (1973). *Demografija (stanovništvo i ekonomski razvoj)* (Zagreb: Informator).
- WILLETTS, D. (2003). *Old Europe? Demographic Change and Pension Reform* (London: Centre for European Reform).
- WHITEHOUSE, E. (2007). "Life-Expectancy Risk and Pensions: Who Bears the Burden?", *OECD Social Employment and Migration Working Papers*, no. 60.
<http://www.oecd.org/dataoecd/3/50/39469901.pdf>.
- www.pio.rs – Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje.
- www.stat.gov.rs – Republički zavod za statistiku.
- www.oecd.org – Organization for Economic Co-operation and Development.

Jelena Stojilković

Baby Boom Generation at the Retirement Onset

S u m m a r y

Sudden increase in the number of live births after the Second World War due to an increase in fertility rates has led to the formation of cohorts with specific characteristics or baby boom generation. This generation is unique in the history of the demographic phenomenon that has affected and affects the functioning of many segments of society. The aim of this paper is to assess structure of baby boomers who are few years away from retirement, using demographic data. Impact of baby boomer age structure of current and future retirees is described with a graphical display of current and projected age pyramid of baby boomers. Demographic pattern that women live longer than men is evident in the projected pyramid. In addition, the number of baby boomers will lead to a "younger" old population. The imbalance in the number of men and women pensioners, as well as older cohorts of women and female baby boomers was analysed. As a result, an increasing trend of women's age pensioners who are members of the baby boom generation was clearly observed, which is opposite to the older cohort of women who often were family pensioners. Different circumstances and conditions in which female boomers lived and worked will form a new "pension model" because they will gain their benefits as well as men, for the first time in significant number, unlike their mothers, which gained the right to retire after they become widows. Number of women age pensioners is getting greater comparing to men, as the result of changes in the economic activities of women in the last half of the 20th century. When baby boomers retire and exit the working population, this will create a vacuum, because the numerically smaller generations will enter working population, while the sudden and very shortly, the number of population older than 60 or 65 will increase, most of them will likely to acquire the right to a pension. It is undeniable that baby boomers had impact on demographic structure, but also on society as a whole. They have been extremely important factor of development of our country during their working career, they are healthier than previous generation and many of them possess the knowledge and experience gained by the years, so rigid prediction of future changes that will produce the retirement of this generation has no excuses. Retired baby boom generation will perhaps lead to new, better way of life in old age.

Key words: *baby boom generation, retirement, pensioners age structure, pensioners sex structure, projections, working age population*